

Rola gospodarki łowieckiej w kształtowaniu bioróżnorodności*

Piotr Czyżowski¹, Katarzyna Tajchman¹, Leszek Drozd¹, Tomasz M. Gruszecki²

Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie,

¹Katedra Etologii i Dobrostanu Zwierząt, Zakład Hodowli Zwierząt Dzikich;

*²Instytut Hodowli Zwierząt i Ochrony Bioróżnorodności, Zakład Hodowli Małych Przeżuwaczy,
ul. Akademicka 13, 20-033 Lublin*

Łowiectwo, jako element ochrony środowiska przyrodniczego, oznacza ochronę zwierząt łownych (zwierzyny) i gospodarowanie ich zasobami w zgodzie z zasadami ekologii oraz racjonalnej gospodarki rolnej, leśnej i rybackiej, a jego celem jest ochrona, zachowanie różnorodności i gospodarowanie populacjami zwierząt łownych, ale także ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego na rzecz poprawy warunków bytowania zwierzyny (Ustawa z dnia 13 października 1995 r. – Prawo Łowieckie). Tak zdefiniowana gospodarka łowiecka jest niczym innym jak formą zachowania bioróżnorodności na wielu poziomach organizacji przyrody, poczynając od różnorodności genetycznej – ochrona i gospodarowanie gatunkami zwierząt oraz na poziomie całych ekosystemów i krajobrazów ekologicznych – ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego.

Niemal wszystkie zagadnienia prawne związane z gospodarką łowiecką i ochroną zwierzyny w Polsce są regulowane ustawą Prawo Łowieckie z 1995 r. oraz wydawanymi na jej podstawie rozporządzeniami wykonawczymi. W myśl tej ustawy, łowiectwo jest w Polsce istot-

nym i trwałym elementem ochrony środowiska przyrodniczego. Mianem gospodarki łowieckiej ustawa określa działalność w zakresie ochrony, hodowli i pozyskania zwierzyny, prowadzoną w obwodach łowieckich przez dzierżawców lub zarządców w oparciu o roczne plany łowieckie oraz wieloletnie łowieckie plany hodowlane. W porównaniu do innych krajów europejskich, gospodarka łowiecka w Polsce wyróżnia się trzema rozwiązaniami systemowymi (Dzięciołowski, 2001): po pierwsze zwierzyna w stanie wolnym jest własnością skarbu państwa, po drugie gospodarka łowiecka jest prowadzona w obwodach łowieckich o powierzchni min. 3000 ha, których granice zostały ustalone z uwzględnieniem warunkowań przyrodniczych i po trzecie prowadzenie gospodarki łowieckiej jest powierzone organizacji pozarządowej, jaką jest Polski Związek Łowiecki.

Ochrona bioróżnorodności na poziomie populacji

Ochrona gatunkowa zwierząt, jako jedna z form ochrony przyrody obejmuje konkretne gatunki zwierząt i wprowadza wobec nich określone zakazy. Ma na celu zapewnienie przetrwania dziko występujących gatunków zwierząt. Współczesne łowiectwo deklaruje taki sam cel, jednak kładzie nacisk na gospodarowanie populacjami zwierząt, które musi jednocześnie uwzględniać wymogi ochrony przyrody (Kalchreuter, 1983). Przyglądając się historii łowiectwa i ochrony przyrody można stwierdzić, że jest ona wspólna dla obu idei, którym przyświeca jeden wspólny

*Praca wykonana w ramach projektu „Kierunki wykorzystania oraz ochrona zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich w warunkach zrównoważonego rozwoju” współfinansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w ramach Strategicznego programu badań naukowych i prac rozwojowych „Środowisko naturalne, rolnictwo i leśnictwo” – BIOSTRATEG, nr umowy: BIOSTRATEG2/297267/14/NCBR/2016.

cel, a mianowicie dążenie do jak najlepszego zachowania odnawialnych zasobów przyrodniczych.

W odniesieniu do poszczególnych gatunków łownych zostały wyznaczone okresy ochronne, które zazwyczaj przypadają na czas ich rozrodu i odchowu młodych (Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 11 marca 2005 r. w sprawie ustalenia listy gatunków zwierząt łownych; Dz. U. z 2005 r., Nr 45, poz. 433). W sezonie polowań, podobnie jak w przypadku gatunków chronionych, obowiązują określone zakazy dotyczące zabijania zwierząt, przetrzymywania, niszczenia ich siedlisk, handlu, wywożenia za granicę, płoszenia itp. Lista gatunków łownych powinna być traktowana jak lista gatunków chronionych, na które mogą polować jedynie w określonych przepisami wypadkach członkowie Polskiego Związku Łowieckiego. Lista zwierząt łownych jest wyliczeniem zamkniętym w tym znaczeniu, że żadne zwierzę niezamieszczone w rozporządzeniu nie może być uznane za łowne. Jediną drogą rozszerzenia lub zwężenia listy zwierząt łownych może być nowelizacja rozporządzenia (Radecki, 2010).

Ochrona zwierząt jest również realizowana przez pomoc zapewnianą im w czasie ciężkich zim (przez dokarmianie, ułatwianie żerowania przy wysokiej pokrywie śniegu i niskich temperaturach) oraz w momentach kataklizmów (np. w czasie powodzi i pożarów lasu) (Haber i in., 1979). Celem zimowego dokarmiania zwierzyny jest utrzymanie jej w dobrej kondycji, ograniczenie strat energetycznych związanych z trudnymi warunkami środowiskowymi, zatrzymanie zwierząt na określonym obszarze, minimalizowanie szkód łowieckich.

Ochrona zwierząt łownych obejmuje także zadania z zakresu wdrażania profilaktyki i ograniczania występowania chorób zakaźnych. Polega to przede wszystkim na współdziałaniu ze służbami weterynaryjnymi w zakresie monitorowania i zwalczania takich chorób wirusowych, jak wścieklizna (zagrożająca wszystkim gatunkom ssaków, a przenoszona między innymi przez lisy, jenoty i borsuki) czy afrykański pomór świń (rozprzestrzeniany między innymi przez dziki). Jest to również zwalczanie kłusownictwa i wszelkiego rodzaju szkodnictwa łowieckiego (Fruziński, 2002).

Ogromną rolę w zachowaniu bioróżnorodności łowiectwo odgrywa na polu restytucji gatunków zagrożonych wyginięciem. Najbardziej spektakularne przykłady przywrócenia zagrożonego gatunku do jego naturalnego środowiska to: restytucja zubra, bobra europejskiego i sokoła wędrownego. Polski Związek Łowiecki odegrał bardzo istotną rolę w zwiększeniu liczebności tych gatunków. W 1923 r. na Międzynarodowym Kongresie Ochrony Przyrody w Paryżu Jan Sztolcman – aktywny działacz ochrony przyrody i łowiectwa – jako delegat Państwowej Komisji Ochrony Przyrody przedstawił polski projekt ratowania zubra, co przyczyniło się do powstania Międzynarodowego Towarzystwa Ochrony Żubra (Kraśiński, 1978; Kraśińska i Kraśiński, 2007). W przypadku restytucji bobra europejskiego inicjatorem programu „Aktywnej ochrony bobra europejskiego w Polsce” był prof. Wirgiliusz Żurowski z Zakładu Doświadczalnego Polskiej Akademii Nauk w Popielnie. Program ten był realizowany przy ścisłej współpracy z Polskim Związkiem Łowieckim (Żurowski i Kasperczyk, 1988; Halley i in., 2012; Janiszewski i in., 2014). Także „Program restytucji populacji sokoła wędrownego w Polsce” był realizowany przy znacznym udziale myśliwych z PZŁ oraz pracowników Stacji Badawczej PZŁ w Czempiniu (Wiśniewski, 1995; Okarma i Tomek, 2008).

Intensyfikacja rolnictwa, którego przejawem są między innymi niekorzystne zmiany w krajobrazie rolniczym, przyczyniła się do spadku liczebności populacji wielu gatunków zaliczanych do tzw. zwierzyny drobnej, głównie zajmąca i kuropatwy, symboli polskiego krajobrazu rolniczego (Czyżowski i Karpiński, 2010; Szczepocki, 2010). W celu zachowania istniejących populacji tych gatunków oraz w ramach zapoczątkowania sukcesywnego wzrostu ich liczebności utworzono Programy Odbudowy Populacji Zwierzyny Drobnej w poszczególnych województwach, w których miejscowe samorządy współpracują z jednostkami Polskiego Związku Łowieckiego. Podstawy tej współpracy w zakresie realizacji wspomnianego programu są określone w art. 34 ustawy z dnia 13 października 1995 r. – Prawo łowieckie (Dz. U. z 2005 r., Nr 127, poz. 1066 ze zm.). Celem programów odbudowy populacji jest przywrócenie zrównoważonego rozwoju śro-

dowiska przyrodniczego poprzez zahamowanie regresu liczebności populacji trzech gatunków zwierzyny drobnej (zająca, kuropatwy, bażanta) i odbudowę stanu liczebny tych populacji. Cel ten realizuje się poprzez poprawę warunków bytowania zwierzyny drobnej, redukcję liczebności drapieżników, odbudowę stanu populacji gatunków zwierzyny drobnej: zająca, kuropatwy, bażanta poprzez wsiedlanie osobników pochodzących z chowu lub odłowu oraz poprzez edukację ekologiczną.

Ochrona bioróżnorodności na poziomie ekosystemów i krajobrazów ekologicznych

W porównaniu do zwierząt hodowlanych, zwierzęta wolno żyjące są bardziej uzależnione od środowiska przyrodniczego, gdyż stanowią z nim nierozdzielalną całość i wszelkie zmiany w tym środowisku natychmiast odbijają się na ich populacjach (Szukiel, 1994). Liczebność i funkcjonowanie populacji gatunków zwierząt dziko żyjących zależą przede wszystkim od warunków fizjograficznych. Klimat i szereg innych uwarunkowań, a przede wszystkim siedlisko i gleba decydują o charakterze szaty roślinnej, a tym samym o możliwościach bytowania zwierząt roślinożernych, przesądzając o bazie pokarmowej i jakości warunków osłonowych. Wzrost intensyfikacji rolnictwa, polegający między innymi na wprowadzaniu monokultur rolniczych, stosowaniu nawozów i pestycydów, usuwaniu zadrzewień śródpolnych, nieużytków oraz miedz, wywarł negatywny wpływ na różnorodność biologiczną krajobrazu rolniczego (Tryjanowski i in., 2011). Podobny proces spadku bioróżnorodności dotyczył także ekosystemów leśnych. Naturalna różnorodność biologiczna lasów w Europie była stopniowo zubażana przez spadek lesistości oraz rozdrobnienie kompleksów leśnych. Proces ten pogłębił się dodatkowo wskutek niewłaściwie prowadzonej gospodarki leśnej opartej na tzw. modelu lasu normalnego, która doprowadziła do powstania jednogatunkowych i jednowiekowych drzewostanów, tracąc naturalną mozaikę siedlisk (Pancer-Kotejowa i Szwagrzyk, 1997). Z tego względu działania gospodarki łowieckiej na rzecz poprawy warunków bytowania zwierzyny w ekosystemach rolniczych i leśnych mają pierwszorzędne znaczenie dla wzrostu bioróżno-

rodności biologicznej właściwie na wszystkich poziomach organizacji przyrody. Działania te wynikają z samych celów łowiectwa zapisanych w Ustawie Prawo Łowieckie (1995) i dotyczą szczegółowych zabiegów praktycznych w łowiskach polnych i leśnych.

W celu poprawy jakości łowisk polnych myśliwi podejmują starania w kierunku urozmaicenia krajobrazu rolniczego, m.in. poprzez wprowadzanie zadrzewień i zakrzewień śródpolnych (tzw. remiz), które obok pozytywnego wpływu na mikroklimat mają ogromne znaczenie biocenotyczne. Niebagatelną rolę w tym względzie odgrywają także użytki ekologiczne, czyli zachowane w obrębie pól uprawnych i w lasach naturalne lub ukształtowane przez człowieka zbiorniki i oczka wodne, bagna, torfowiska, powierzchniowe i pasowe skupiska roślinności drzewiasto-krzewiastej wyłączone z użytkowania leśnego i rolniczego (Jóźwiak i Biały, 1994). Do głównych funkcji użytków ekologicznych, obok urozmaicenia i zachowania bioróżnorodności, zalicza się między innymi: kształtowanie lokalnego mikroklimatu i małej retencji wodnej, przeciwdziałanie osuszaniu, zapobieganie procesom erozji wodnej i wietrznej, oczyszczanie wód spływających z pól uprawnych, zaspokajanie podstawowych potrzeb życiowych zwierząt oraz funkcje estetyczne. Ważną rolę w propagowaniu wymienionych działań odgrywa zainicjowany przez Polski Związek Łowiecki program „Ożywić pola”. Jest on aktywnym programem edukacji ekologicznej młodzieży szkolnej w dziedzinie ochrony krajobrazu i różnorodności biologicznej. Program ten realizują uczniowie szkół podstawowych i gimnazjalnych przez wyspawo nasadzanie drzew i krzewów, tworzenie remiz śródpolnych i wzbogacanie ekotonów polno-leśnych (Głogowski, 2007).

Myśliwi, dążąc do zwiększenia bioróżnorodności w łowiskach leśnych realizują ideę ekologizacji gospodarki leśnej, wpływając korzystnie na jakość i charakter środowiska leśnego. Odpowiednie urządzenie łowisk leśnych jest zgodne z zasadami półnaturalnej hodowli lasu. Odbywa się to w oparciu o zakładanie klasycznych poletek łowieckich, mających za zadanie wzbogacenie bazy żerowej w atrakcyjną dla zwierzyny roślinność rolniczą oraz poletek pędowych,

wprowadzanych w celu wzbogacenia naturalnego żeru przeżuwaczy w monotonnym krajobrazie lasów intensywnie zagospodarowanych (Fruziński, 2002). W celu stworzenia możliwości racjonalnego gospodarowania populacjami zwierząt łownych i utrzymania ich bioróżnorodności we wszystkich Dyrekcjach Regionalnych Lasów Państwowych powołano rejonów hodowlanych. Rejon te stworzono z połączenia kilku sąsiadujących ze sobą Nadleśnictw o zbliżonych warunkach przyrodniczych i fizjograficznych, które wyznaczają podobny sposób prowadzenia gospodarki łowieckiej. Podstawą utworzenia rejonów hodowlanych było założenie, że dotychczasowe obwody łowieckie jako podstawowe jednostki, w których prowadzi się gospodarkę łowiecką, są za małe i nie uwzględniają naturalnych arealów występowania populacji zwierząt łownych. Jednym z podstawowych zadań rejonów hodowlanych jest racjonalna gospodarka populacjami zwierząt łownych, w tym zmniejszenie szkód łowieckich w lasach i uprawach rolniczych, przy równoczesnym utrzymaniu populacji zwierząt łownych na odpowiednim poziomie zagęszczenia oraz utrzymaniu bioróżnorodności gatunkowej i zróżnicowania siedlisk leśnych (Beszterda i Przybylski, 2011).

Podsumowanie

Krajobraz rolniczy i leśny stanowią dominujący typ pejzażu naszego kraju, a rolnictwo i leśnictwo od dawna kształtowały różnorodność biologiczną, wywierając zasadniczy wpływ na elementy środowiska przyrodniczego, takie jak: woda, klimat, gleba i roślinność, tworząc przy tym siedliska dla wielu organizmów żywych. Krajobrazy te były jednocześnie poddawane silnej presji antropogenicznej związanej z prowadzeniem

przez człowieka działalności gospodarczej. Różnorodność biologiczna krajobrazu rolniczego jest obecnie zagrożona na większości obszarów Europy. Spowodowane jest to przede wszystkim intensyfikacją gospodarki rolnej i zmianami w użytkowaniu ziemi. Aby temu przeciwdziałać, tworzy się specjalne programy rolno-środowiskowe oraz ustanawia się obszary chronione. Dotychczas jednak programy te nie spełniają dostatecznie swojej roli (Tryjanowski i in., 2011). W przypadku ekosystemów leśnych nastąpił przełom, który zamienił czysto produkcyjne podejście do gospodarki leśnej na potrzebę kształtowania zróżnicowanych drzewostanów i dążenie do utrzymania i wzbogacenia różnorodności gatunkowej w lasach.

W polityce leśnej kraju wciąż istnieje konieczność przebudowy wielu drzewostanów, między innymi pod kątem zwiększania różnorodności genetycznej i gatunkowej biocenoz leśnych w oparciu o naturalne wzorce. Łowiectwo jako integralna część gospodarki leśnej także opiera się na zasadach wielofunkcyjności gospodarstwa leśnego i dlatego jednym z równorzędnych celów – obok ochrony zwierząt i racjonalnej gospodarki – jest także ochrona bioróżnorodności przyrodniczej.

W tej sytuacji prawidłowo prowadzona gospodarka łowiecka odgrywa ważną rolę w utrzymaniu i zwiększaniu różnorodności biologicznej w zagospodarowanych przez człowieka ekosystemach leśnych i rolniczych, a myśliwi mogą odegrać w tym istotną funkcję. Ich rola będzie jednak zauważana i doceniana, gdy zostaną przez nich spełnione podstawowe warunki, takie jak: głęboka wiedza przyrodnicza, wysoka wrażliwość etyczna, znajomość podstawowych aktów prawnych dotyczących problematyki szeroko rozumianej ochrony przyrody, itp.

Literatura

- Beszterda P., Przybylski A. (2011). Rejonów hodowlanych – koncepcja i praktyka po 10 latach. *Ann. Warsaw Univ. of Life Sci.-SGGW, Anim. Sci.*, 50: 11–18.
- Czyżowski P., Karpiński M. (2010). Wpływ czynników środowiskowych na populacje zwierzyny drobnej na Lubelszczyźnie. *Rocz. Nauk. PTZ*, 6, 3: 65–73.
- Dzięciołowski R. (2001). Łowiectwo doby współczesnej. *Sylwan*, 3 (145): 111–123.
- Fruziński B. (2002). *Gospodarka łowiecka*. Polski Związek Łowiecki, Warszawa, 147 ss.
- Głogowski R. (2007). *Ożywiec pola – edycja trzecia*. Łowiec Polski, 4.
- Haber A., Paślawski T., Zaborowski S. (1979). *Gospodarstwo łowieckie*, PWN, Warszawa, ss. 52–55.
- Halley D., Rosell F., Saveljev A. (2012). Population and distribution of Eurasian beaver (*Castor fiber*). *Baltic Forestry*, 18 (1): 168–175.

- Janiszewski P., Hanzal V., Misiukiewicz W. (2014). The Eurasian beaver (*Castor fiber*) as a Keystone Species – a literature review. *Baltic Forestry*, 20 (2): 277–286.
- Jóźwiak Z., Biały K. (1994). Słownik podstawowych terminów łowieckich i ekologicznych. Wyd. Łowiec Polski, Warszawa, 104 ss.
- Kalchreuter H. (1983). Rzec o myślistwie. Za i przeciw. PWRiL, Warszawa, 234 ss.
- Kraśnińska M., Kraśniński Z.A. (2007). European bison. The nature monograph. Mammal Research Institute PAS, Białowieża, 318 ss.
- Kraśniński Z.A. (1978). Bisoniana LXVII. Dynamics and structure of the European bison population in the Białowieża Primeval Forest. *Acta Theriologica*, 23 (1): 3–48.
- Okarma H., Tomek A. (2008). Łowiectwo. Wyd. Edukacyjno-Naukowe H₂O, Kraków, ss. 269–273.
- Pancer-Kotejowa E., Szwagrzyk J. (1997). Zachowanie różnorodności biologicznej a gospodarka leśna. *Sylwan*, 3: 5–11.
- Radecki R. (2010). Prawo łowieckie. Komentarz. Warszawa, s. 51.
- Szczepocki J. (2010). Poradnik myśliwski – zwierzyzna drobna. Wyd. Bellona, Warszawa, ss. 11–23.
- Szukiel E. (1994). Różnice w hodowli zwierząt gospodarskich i zwierząt dzikich na wolności. *Sylwan*, 138 (03): 71–76.
- Tryjanowski P., Dajdok Z., Kujawa K., Kałuski T., Mrówczyński M. (2011). Zagrożenia różnorodności biologicznej w krajobrazie rolniczym: czy badania wykonywane w Europie Zachodniej pozwalają na poprawną diagnozę w Polsce. *Pol. J. Agron.*, 7: 113–119.
- Wiśniewski G. (1995). Programme for the reinstatement of the peregrine falcon *Falco peregrinus peregrinus* in Poland. *Acta Ornithol.*, 30 (1): 73–78.
- Żurowski W., Kasperczyk B. (1988). Effects of reintroduction of European beaver in the lowlands of the Vistula basin. *Acta Theriol.*, 33 (24): 325–338.

THE ROLE OF THE WILDLIFE MANAGEMENT IN SHAPING BIODIVERSITY

Summary

Most dominating type of landscape in Poland are the agricultural and the forestry areas. Agriculture and forestry have been shaping biodiversity for years, exerting a substantial influence on the elements of the natural environment. These landscapes are subjected to intense economic anthropogenic pressure, e.g. intensification of agriculture. An important difference in maintaining and increasing biodiversity is the wildlife management. This takes place at many levels of wildlife organization: on the level of genetic diversity (protection and management) and on the level of ecosystems and ecological landscapes (protection and development of the natural environment). The aim of the study was to indicate the process of the wildlife management in the protection of biodiversity of animals.

Key words: wildlife management, biodiversity, species protection

Szkółka leśna – *Forest nursery*
(fot. D. Dobrowolska)